

کشکول

بهاء الدین محمد بن حسین (شیخ بهاء)

با ترجمه روان و فهرست موضوعی

مترجم و محقق

دکتر علی غضنفری

سرشناسه: شیخ بهائی، محمد بن حسین، ۹۵۳-۱۰۳۱ق.
عنوان قراردادی: کشکول، فارسی
عنوان و نام پدیدآور: کشکول بهاء الدین محمد بن حسین (شیخ بهاء) با ترجمه روان و فهرست
موضوعی / مترجم و محقق علی غضنفری.
مشخصات نشر: قم: ارمغان دوستی، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: وزیری، ۸۹۶ ص
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۴۷۴-۶۲-۵
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: چاپ قبلی: انتشارات آثار دانشوران، ۱۳۹۳.
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
یادداشت: نمایه.
موضوع: ادبیات فارسی -- قرن ۱۱ق. -- مجموعه‌ها
شناسه افزوده: غضنفری، علی، ۱۳۲۱ - ، مترجم
رده بندی کنگره: AC ۱۰۵
رده بندی دیویی: ۰۸۹/۹۲۷
شماره کتابشناسی ملی: ۹۹۹۵۴۶۱

کشکول شیخ بهایی

نویسنده: بهاء الدین محمد بن حسین (شیخ بهاء)

مترجم و محقق: دکتر علی غضنفری

ناشر: ارمغان دوستی

تیراژ: ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰۰۰ تومان

نوبت و سال چاپ: اول / ۱۴۰۴

چاپخانه: زمزم

دفتر فروش:

قم، خیابان ارم، پاساژ قدس، طبقه آخر، پلاک ۱۷۶

تلفن: ۰۲۵۳۷۸۳۲۷۰۷

فهرست

۶	مقدمه ناشر
۷	مقدمه مترجم
۱۷	دفتر اول
۱۹	مقدمه مؤلف
۱۵۹	دفتر دوم
۲۷۹	دفتر سوم
۴۳۷	دفتر چهارم
۶۲۳	دفتر پنجم
۸۶۳	فهرست موضوعی
۸۹۲	فهرست شعرا
۸۹۶	فهرست منشورات مترجم

مقدمه ناشر

بسم الله الرحمن الرحيم

مفتخرم که پس از سال‌ها فعالیت در عرصه فرهنگی و چاپ صدها جلد کتاب، اینک کشکول شیخ بهاء رحمة الله علیه که حاوی نکاتی ارزشمند خاصه در حوزه اخلاق است، با ویژگی‌های جدید تقدیم صاحبان اندیشه و ملت فرهنگ دوست خود کنم.

ترجمه‌ای روان و نیز نمایه‌ای از موضوعات مختلف این اثر ارزشمند، که حاصل تلاش بی‌وقفه‌ی اندیشمند فرزانه حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر علی غضنفری می‌باشد، به حول و عنایت خدای متعال اکنون آماده طبع شده است.

باشد که خداوند متعال از ما و ایشان و همه کسانی که موجب رسیدن این معارف بیکران از علماء برجسته‌ی پیشین به ما شده‌اند، بپذیرد و همه را مشمول رحمت واسعه و فضل بی‌حصر خود قرار دهد. ان شاء الله تعالی

مدیر انتشارات نیلوفران

حسن شکری

مقدمه مترجم

بسم الله الرحمن الرحيم

کشکول نویسی یا متفرق نویسی، عبارت است از گردآوری مجموعه‌ای رنگارنگ از مطالعات و احياناً تحليل آنها در راستای هدفی خاص که نگارنده در پی آن است. بسیاری از اندیشمندان در سیر مطالعاتی خود به موضوعی زیبا می‌رسند که چه بسا در قالبی خاص ننگند. نیز گاهی در تفکرات خود به گوه‌رانی نائل می‌گردند که چه بسا بتوان آنها را در موضوعی خاص جمع کرد.

جمع‌آوری این دانستنی‌ها، در مجموعه‌ای تحت عنوان کشکول که ظرفی برای اشیاء متفرقه است، هم از دست رفتن آن معلومات جلوگیری می‌کند و هم اینکه مخاطبان ویژه‌ای که فرصت مطالعه‌ی موضوعی مباحث را ندارند، جذب خود ساخته و اطلاعات عمومی گسترده‌ای را در اختیار آنها قرار می‌دهد.

شیخ بهاء در سیر مطالعاتی خود و خاطرات و تجربیات ارزشمند از سفرهای متعدد خویش، نکاتی زیبا و مؤثر در افزایش اطلاعات عمومی و همچنین دارای آثار تربیتی یافته بود؛ وی بخشی از این یافته‌ها را در مجموعه پنج دفتر کشکول جای داده است.

لازم به یادآوری است که به خاطر برخی نکات مطرح شده در این کتاب و غیر آن، نمی‌توان شیخ را به گرایشی خاص متهم نمود. در این باره بایستی ضمن مطالعه دقیق تمامی مباحث کشکول، مجموعه کتاب‌هایی که انتساب آنها به وی قطعی است، مورد توجه قرار گیرد.

اینک لازم است ضمن نگاهی به زندگی‌نامه شیخ بهاء، به بایسته‌های ترجمه صحیح و نیز ویژگی‌های این ترجمه اشاره کرد.

زندگینامه شیخ بهاء

نام او محمد بن عزالدین حسین بن عبدالصمد بن شمس الدین محمد بن صالح حارثی همدانی عاملی جبمی (جباعی) معروف به شیخ بهایی یا شیخ بهاء است. او از نژاد حارث بن عبدالله اعور همدانی متوفی سال ۶۵ هجری از برجستگان اسلام بوده است.

وی در روز چهارشنبه بیست و هشتم ذی‌الحجه ۹۵۳ق در بعلبک در خانواده‌ای شیعی مذهب چشم به جهان گشود. و در جبل عامل در ناحیه شام در روستایی به نام جبج یا جباع می‌زیست.

ناحیه جبل عامل یکی از مراکز شیعه در خاورمیانه است و دانشمندان شیعه که از این ناحیه برخاسته‌اند، بسیارند. پدرش عزالدین حسین از شاگردان شهید ثانی بود که پس از قتل شهید ثانی تصمیم به ترک وطن گرفت و عازم ایران شد. بهاءالدین در کودکی در حالیکه سیزده سال داشت، به همراه پدرش به ایران آمد.

وی میل به سیاحت داشت و به مدت سی سال در بلاد عرب و عجم می‌گشت و در محافل علمی شرکت می‌جست. شیخ بهاء مدتی در مصر و بیت المقدس و دمشق و حلب ساکن بود و کسوت ظاهری او جهانگردی بود ولی قصد وی ترویج دانش به صورتی ناشناخته و کسب دانش و معارف از صاحبان علم و معرفت بود.

شخصیت علمی شیخ بهایی

در نیمه اول قرن یازدهم هجری، حوزه علمیه اصفهان از وجود نوآوری چون شیخ بهایی، مجلسی اول، مجلسی دوم، میرداماد، ملاصدرا و میرفندرسکی بهره می‌برد. نزدیکترین علمای زمان به شاه عباس، شیخ بهایی بود. وی در علوم فلسفه، منطق، هیئت تبحر داشت، شیخ بهایی از جمله نادر دانشمندان است که علاوه بر علوم دینی بر علوم همچون ریاضی، هندسه و فیزیک تسلط داشت. مجموعه تألیفاتی که از او برجای مانده حدود ۸۸ کتاب و رساله است.

بهای آثار برجسته‌ای به نثر و نظم پدید آورده است. عرفات العاشقین (تألیف ۱۰۲۴-۱۰۲۲)، اولین تذکره‌ای است که در زمان حیات بهایی از او نام برده است.

اشعار فارسی بهایی عمدتاً شامل مثنویات، غزلیات و رباعیات است. ویژگی مشترک اشعار بهایی، میل شدید به زهد است. از مثنویات معروف شیخ می‌توان به «نان و حلوا یا سوانح سفرالحجاز» اشاره کرد. این مثنوی ملمع چنانکه از نام آن پیداست در سفر حج و بر وزن مثنوی مولوی سروده شده‌است و بهایی در آن ابیاتی از مثنوی را نیز تضمین کرده است. او این مثنوی را به طور پراکنده در کثکول نقل کرده است.

«نان و پنیر»، «طوطی نامه»، «شیر و شکر» از آثار شیخ است. «نان و خرما»، «شیخ ابوالپشم» و «رموز اسم اعظم» را نیز منسوب به او دانسته‌اند. تنها اثر فارسی بهایی که در دیوان‌های چاپی آمده است، «رساله پند اهل دانش و هوش به زبان گریه و موش» است. آثار نحوی و بدیع شیخ نیز جایگاه ویژه‌ای دارد. مهمترین و دقیق‌ترین اثر او در نحو، «الفوائد الصمدیه» معروف به صمدیه است که به نام برادرش عبدالصمد نگاشته‌است و جزو کتاب‌های درسی در مرحله متوسط علم نحو در حوزه‌های علمیه است. اشعار عربی بهایی نیز شایان توجه بسیار است. معروف‌ترین و مهمترین

قصیده او موسوم به «وسيلة الفوز والامان فی مدح صاحب الزمان علیّه السلام» در ۶۳ بیت است که هر گونه شبهه‌ای را در اثنا عشری بودن وی مردود می‌سازد. دوبیتی‌های عربی شیخ نیز از لطافت زیبایی برخوردار بوده و غالب آنها در جهت تربیت و تعالی روحانی است.

از برجسته‌ترین آثار چاپ شده بهایی می‌توان به «مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین»، در ارائه فقه استدلالی شیعه بر مبنای قرآن، «جامع عباسی»، از نخستین و معروف‌ترین رساله‌های عملیه به زبان فارسی، «حبل المتین فی احکام احکام الدین»، در فقه و تا پایان صلوة، «الاثنا عشریه» در برخی ابواب فقه چون طهارت، صلاة، زکات، خمس، صوم و حج، «زبدة الاصول»، که تا مدتها کتاب درسی حوزه‌های علمی شیعه بود و دارای بیش از چهل شرح و حاشیه و نظم است، «الاربعون حدیثاً» معروف به «اربعین بهایی»، «مفتاح الفلاح» در اعمال و اذکار شبانه روز به همراه تفسیر سوره حمد، «حدائق الصالحین»، که شرحی بر صحیفه سجاده است و البته از این اثر تنها الحقیقة الهلالية در شرح دعای رؤیت هلال (دعای چهل و سوم صحیفه سجاده) در دست است، «عروة الوثقی»، در تفسیر سوره حمد است، «عین الحیة»، در تفسیر و شبه تفسیر صافی ملا محسن فیض کاشانی، «شرح تفسیر بیضاوی»، «حاشیه بر تفسیر بیضاوی»، «حل حروف القرآن»، «حواشی تفسیر کشاف»، و نیز «خلاصة الحساب»، «زبدة الاصول»، «توضیح المقاصد»، «تشریح الافلاک»، «مخلاة» اشاره کرد.

نامدارترین اثر بهایی «الکشکول»، معروف به «کشکول شیخ بهایی» است که مجموعه گرانسنگی از علوم و معارف مختلف محسوب می‌شود. تألیف این کتاب در مصر آغاز و در پنج جلد تنظیم شده است.

زندگی سیاسی شیخ بهایی

حیات شیخ بهایی با چهارتن از سلاطین سیاسی از جمله: طهماسب اول، اسماعیل دوم، محمد خداپنده و شاه عباس اول، همراه بود.

خاندان شیخ بهایی در قزوین، مورد توجه و عنایت دربار شاه طهماسب قرار گرفتند و شاه در نکوداشت بهاءالدین و فراهم نمودن اسباب تعلیم و معیشت وی توصیه و سفارش بسیار نمود. با ظهور شاه عباس اول در سال ۹۶۶ق و برقراری نظم و امنیت در کشور و تغییر پایتخت از قزوین به اصفهان، شیخ بهایی به اصفهان فراخوانده شد و به مقام شیخ الاسلامی رسید.

ایرادها بر عملکرد سیاسی شیخ

چند ایراد مهم بر عملکرد سیاسی شیخ مطرح شده است که عبارت است از:

الف) همکاری وی با سلاطین صفوی در قالب پذیرش منصب شیخ الاسلامی.

ب) مدح سلاطین معاصر خود و تألیف کتاب یا رساله به نام آنها.

ج) تضاد و دوگانگی در نظر و عمل سیاسی.

شاید بتوان در پاسخ این ایرادها گفت: قصد شیخ ترویج دین و شریعت بوده است. نزدیک شدن او به حکومت به همین علت و برای جلب امکانات در همین راستا قابل ارزیابی است.

نیز نباید از نظر دور داشت که حکومت عثمانی در آن عصر از جمله دشمنان اصلی ایران محسوب می‌شد و تعریف و تمجید شیخ از سلسله صفویه در قبال حکومت رقیب آنان یعنی دولت عثمانی، امری لازم و اجتناب ناپذیر بود.

خدمات فنی شیخ بهایی

شیخ بهایی به مهارت در معماری و مهندسی معروف است. معماری مسجد امام اصفهان، شاخصی برای تعیین اوقات شبانه روز از روی سایه آفتاب (ساعت یا صفحه آفتابی و یا ساعت ظلی) در این مسجد، تعیین سمت قبله مسجد، تقسیم آب زاینده‌رود به محلات اصفهان و قرای مجاور رودخانه، گلخن گرخابه‌ای در اصفهان به نام حمام شیخ بهایی یا حمام شیخ که شمعی در زیر پاتیل گلخن افروخته‌بود و با همان شمع آب حمام گرم می‌شد، طراحی منارجنبان اصفهان، طراحی شهر نجف آباد، کاریز شهر به نام قنات زرین کمر و... به او نسبت می‌دهند.

استادان و شاگردان شیخ بهایی

از جمله اساتید علمی وی، پدرش شیخ حسین، ملا عبدالله یزدی، ملا علی مذهب، ملا افضل قاضی و حکیم عمادالدین محمود و ملا محمد باقر یزدی و نیز علماء مصر و شامات بود. ملا صدرا شیرازی، فاضل جواد، سید هاشم بحرانی، ملا محسن فیض، ملا رفیع طباطبائی و ملا خلیل غازی و علامه محمد تقی مجلسی و ملا صالح مازندرانی، شیخ زین الدین عاملی، ملا حسن علی شوشتری، نظام الدین ساوجی، سید حسین کرکی و... از شاگردان او محسوب می‌شوند. گویند شیخ در درس، حکایات اخلاقی را بیان می‌کرد.

وفات شیخ

شیخ در دوازدهم شوال ۱۰۳۰ ق در سن هفتاد و هفت سالگی پس از یک هفته بیماری از دنیا رفت. تشیع بی‌مثالی از جنازه او در میدان نقش جهان اصفهان بعمل آمد و بنابر وصیت خودش و فرمان شاه عباس در محل پای امام رضا علیه السلام، دفن گردید.

شکرالله سميع و رحمة الله و برکاته الواسعة علیه و علی جميع المؤمنين.